

آسیب شناسی آموزش زبان عربی در مقطع راهنمایی تحصیلی کشور

دکتر اکرم روشنفکر (استادیار دانشگاه گیلان)

Akram Roshanfekar (Assistant Professor of Gilan university)

رشت - دانشگاه گیلان - دانشکده ادبیات و علوم انسانی - گروه زبان و ادبیات عرب

Saneh210@yahoo.com

09123780693 شماره تماس

01316690577 نمابر

چکیده:

امروزه فراگیری زبان عربی در مدارس کشور با تکیه اساسی بر روش دستور- ترجمه معمول گردیده است. هرچند این روش حایز مزایایی برای آموزش جمعیت نوجوان کشور است و در حداقل فضای آموزشی کاربرد می یابد، اما به سبب آنکه فاقد تأکید بر مهارت های گفتاری بلکه کاربرد گفتگو است، باعث نارسایی آموزش زبان عربی در کشور گردیده است.

در این مقاله با رویکرد به زبان عربی به عنوان زبان دوم دانش آموزان مدارس راهنمایی تحصیلی، نخست به موضوع دوزبانه بودن و شرط توانایی برگفتگو در آن اشاره شده است. آنگاه با بیان ضرورت آموزش زبان عربی با روش روانشناختی یاد گیرنده محور، سخن به روش های آموزش زبان دوم و برنامه آموزش زبان عربی و اهداف آموزش این زبان دز دوره راهنمایی راه یافت.

سپس کتاب اول، دوم و سوم دوره راهنمایی به روش توصیفی - تحلیلی بررسی شد و نارسایی استفاده از روش دستور- ترجمه در آموزش عربی مدارس راهنمایی کشور نمایان گردید. روش کار در این مقاله پژوهش کتابخانه ای بوده و مهمترین نتیجه آن بیان ضرورت ترمیم روش آموزش عربی و بهره مندی از روش آموزش تعاملی در آموزش عربی مدارس راهنمایی است.

واژگان کلیدی: آموزش عربی دوره راهنمایی، گفتگو، روش دستور- ترجمه، روش تعاملی

مقدمه:

دیری است که فراگیری زبان عربی افزون بر ضرورت شرعی ناشی از انجام فریضه به حکم قانون در برنامه آموزش رسمی نوجوانان کشور گنجانیده شده و در راستای معمول داشتن اصل شانزدهم قانون اساسی، برنامه آموزش آن به تدوین سه مجلد کتاب در مقطع راهنمایی تحصیلی انجامیده است.

هرچند این کتابها حاوی نکاتی ارزنده در آموزش زبان عربی هستند، اما به نظر می رسد امروزه بر حسب ارتقاء سطح آگاهی و کاربرد ابزار الکترونیک و رایانه در جمع چشمگیری از نوجوانان شهرنشین یا ساکنان در روستا و شاید عشایر میتوان روش آموزش عربی را در مقطع راهنمایی تحصیلی با تغییراتی بهبود بخشید. البته این تغییرات در گرو روش شناسی آموزش زبان دوم است.

با این حال بسنده نمودن به آن، تغییری در برنامه آموزش عربی در مدارس راهنمایی پدید نمی آورد به همین سبب در گفتار پیش رواز روش ها، برنامه، طرح و اهداف آموزش زبان عربی سخن می رود و ضمن بیان هدف آموزش عربی در این دوره، کتاب های دوره راهنمایی به روش توصیفی - تحلیلی بررسی می گردد تا سخن به تغییر یا ترمیم روش آموزش عربی در مقطع راهنمایی انجامد.

روش شناسی آموزش زبان دوم:

1- دو زبانی:

با آنکه پژوهشگران به مسأله پیدایش زبان رویکردهای متفاوتی داشته و کارکردهای آن را بالغ بر شش مورد برشمرده اند، اما در تعریف آن، زبان را سیستمی نظام مند از علائم آوایی (صوتی) قراردادی دانسته اند که مشخصه های ویژه آن از جمله دوگانگی زبان در نظام ارتباط موجودات هستی کمیاب بلکه نایاب است. (حاجی زاده، 1388/9)

دوگانگی زبان یا دو زبانی اغلب به مهارت تکلم به دو زبان یا توانایی تکلم بر یک زبان و مهارت کاربرد زبانی اشاره ای اطلاق می شود. از آن رو که قسم اخیر (زبان های اشاره) نیز زبان های واقعی هستند. البته برخی از افراد به راحتی از عهده خواندن متون زبان دوم بر می آیند و حتی به راحتی آن را می نویسند، اما به

شکل مطلوب از عهده تکلم یا درک آن بر نمی آیند. ایشان نه تنها خواندن (مبتنی بر فراگیری) بلکه شیوه نگارش آن را نیز آموخته اند.

اما ویژگی فرد دوزبانه را نیافته اند زیرا به فردی دو زبانه گفته می شود که:

الف: بیش از یک باز نمود برای یک شیوه زبانی به کار برد (مثلا دو زبان صدا بنیاد مثل فارسی گفتاری و عربی گفتاری استفاده کند یا دو زبان علامت بنیاد مثل زبان اشاره آمریکایی و زبان اشاره ژاپنی به کار گیرد) ب: دو زبان به دو شیوه متفاوت بدانند (مثلا فارسی گفتاری و زبان اشاره ژاپنی) باید دانست متغیرهای مختلفی برای ارزیابی مهارت زبانی وجود دارد. از جمله: دانش نحوی، واژگانی و تلفظی و درباره مهارتهای غیر گفتاری: مهارت در علامت دهی و نوشتار.

هر چند پژوهشگران در ارتباط با اینکه چه سطحی از متغیرهای فوق برای یاد گیری زبان لازم است، با یکدیگر اتفاق نظر ندارند، اما اغلب نظریه پردازان معاصر با این نکته موافقند که مهارت خواندن و نوشتن به زبانی دیگر به معنای دو زبانی نیست. (استاینبرگ، ترجمه ارسلان گلغام، 1381/ 274)

2- یاد گیرنده زبان دوم (دانش آموز):

فراگیری زبان دوم اغلب با قرار گرفتن یاد گیرنده در فرآیند یادگیری حاصل می آید (غیر از فراگیری معمول با قرار گرفتن مدت مند در فضای عمومی کاربرد زبان دوم) از آنجا که یاد گیری دایر بر تغییر رفتار است و نتیجه یاد گیری باید همواره قابل انتقال به رفتار مشاهده پذیر باشد، بنا بر این ضروری است یاد گیرنده (دانش آموز) پس از یادگیری زبان دوم بلکه در وضعیتی نسبتا پایدار بر کاربرد آن توانا گردد. پایداری نسبی در روانشناسی یاد گیری به معنای حساس شدن و خوگیری دانش آموز به زبان دوم بوده تا وی در آستانه کسب تجربه قرار گیرد و با پذیرش نقش خویش در فرآیند یادگیری زبان دوم را به کار گیرد. (هرگنهان-چ السون، ترجمه علی اکبر سیف، 31/1385، امیر تیموری، 23/1370)

لازمه نقش پذیری دانش آموز قرار گرفتن وی در محور یادگیری است تا او با تفکر بر چگونگی یادگیری فرصت تعامل و همکاری را از راه روابط بین فردی و گفتگو در کلاس از آن خود نماید. (بیابانگرد، 74/1384-)

371) در واقع دانش آموز از راه گفتگو به احساس آشنایی خود نسبت به واژگان و عبارات زبان دوم دامن می زند و با تقویت روند بازشناسی واژگان در گفتگو به زبان دوم، ادراک آنها را تکرار می نماید و به توانایی بازآفرینندگی دست می یابد. (مانند زمانی که دانش آموز شعری را که به زبان مادری حفظ کرده، از بر بخواند، گفتار او باز آفریننده است. البته او چیز تازه ای از خود به آن نمی افزاید بلکه تنها قالبهای کلامی آماده را به کار می برد) اما مداومت بر این توانایی اندیشه را محدود می کند.

راه بیرون رفت از این محدودیت که دانش سطحی (طوطی وار) نام گرفته، توانایی آفرینندگی است. یعنی دانش آموز مطلب باز شناخته را به شیوه ای خلاق به کار گیرد و برای آفرینش گفتار قالبهای کلامی جدید را که برای بیان اندیشه های خود نیاز دارد، در گفتگو به کار برد. (بلیایف، ترجمه امیر فرهمند پور، 33/1368-132)

هرچند برخی از نظریه پردازان آموزش و پرورش و معلمان مدرسه می پندارند که یگانگی زبان و اندیشه اصلی است که تنها در مورد زبان مادری مصداق دارد، لذا باید ترجمه را ستون فقرات آموزش زبان دوم دانست. (همان/40) در حالی که آواها، واژگان، دستور و سبک زبان خارجی با زبان مادری کاملاً متفاوت است و آن تفاوت اندیشه را ایجاد می کند. گواه سخن عبارت ذیل است:

Men rise on stepping stones of their dead souls.

که با رعایت ساختار سخن انگلیسی ترجمه نا رسایی می یابد. اما با فهم اندیشه و ایده ای که شاعر داشته در یک بیت به روش ذیل بیان می شود:

انا المرء یرتقی للمعالی سلما من مراره الاختبار

(حسن، ترجمه عباس عرب 58/1376)

3- روشهای سنتی آموزش زبان دوم:

3-1 روش دستور - ترجمه Grammar-Translation Method :

ویژگی بارز روش دستور - ترجمه تأکید آن بر خواندن و نوشتن است. دانش دستور زبان و واژگان زبان مقصد به زبان مادری زبان آموزان تشریح و ترجمه می شود و بر مهارت‌های گفتاری نیز تأکید چندانی نمی گردد. به لحاظ تاریخی بخش مربوط به ترجمه در این روش قدیمی تر بوده و بخش مربوط به دستور بعدها همراه با افزایش دانش دستوری توسعه یافته و با ترجمه از زبانی به زبان دیگر از دیرباز به منزله یک روش آموزش به کار می رود. در کتابهایی که با استفاده از روش GT نوشته می شوند، معمولاً در هر درس یک متن از زبان مقصد، فهرستی از واژه‌ها همراه با ترجمه آنها و توضیح نکات دستوری متن، به زبان مادری زبان آموزان گنجانده می شود.

در آخر هر درس نیز تمرینهایی در نظر گرفته می شوند که شامل ترجمه مستقیم و پرسش‌هایی در مورد نکات دستوری می باشند، ترجمه‌ها معمولاً از زبان مقصد به زبان مادری بوده و عکس آن به ندرت می آید. به رغم بی توجهی این روش به گفتار و ارتباط شفاهی و با وجود خرده گیری متخصصین آموزش زبان به آن، روش GT در بسیاری از کشورهای جهان مقبول است. اشکال عمده این روش نادیده گرفتن مهارت‌های شفاهی است. زبان آموزانی که سالها با استفاده از این روش آموزش می بینند معمولاً از درک و بیان جملاتی که در مکالمات ساده به کار می روند نیز ناتوانند. محدودیت یا توفیق ناخواسته این روش آن است که در مورد کودکان خرد سال به کار نمی رود زیرا آنان نمی توانند به خوبی بخوانند یا بنویسند یا نکات دستوری را درک کنند.

3-2 روش طبیعی Natural Method :

روش NM در واقع پیامد طبیعی تفکر علمی درباره ماهیت زبان و یادگیری در اروپای قرن نوزدهم بود. و با تلقی "هرآنچه طبیعی است بهتر است" نحوه یادگیری زبان مادری در کودکان برای ارائه زبان دوم به زبان آموزان مدل کار قرار گرفت. در این روش زبان آموزان ابتدا درک گفتار و آنگاه

تولید آن و سپس خواندن و نوشتن را می آموزند. دستور زبان به آنان آموزش داده نمی شود و قواعد و ساختارهای دستوری با شنیدن جملات دریافت موقعیت درک می گردند. معنی واژگان نیز به روش ارائه همزمان اشیاء آموخته می شود، ترجمه کاربردی ندارد و یادگیری به روش مکالمه بالبداهه و نمایش به زبان مقصد انجام می شود. اشکال این روش نبود مواد آموزشی آماده و گفتار بالبداهه آموزگاران و وجوب تشکیل کلاس با کمتر از پانزده دانش آموز است که نه تنها در این روش بلکه در همه روشهای گفتار بنیاد دشوار می نماید.

3-3 روش مستقیم Direct Method

در این روش مطابق با ترتیب یادگیری زبان مادری، درک گفتار بر تولید آن و تولید سخن بر خواندن و نوشتن تقدم دارد. درسها به ارتباط شفاهی اختصاص می یابد و مکالمات اجتماعی ساده از آغاز به زبان آموز ارائه می شوند. تفاوت روش مستقیم با روش طبیعی وجود مواد آموزشی از قبل است که بر اساس سطح دشواری درجه بندی می شوند. البته در این روش از گفتار بالبداهه نیز استفاده می شود. از مزایای این روش آن است که می توان آنرا در کلاسهای چهل نفره هم به کار برد و دانش آموزان می توانند با مشارکت آموزگار به صورت گروهی صحبت کنند. اما این روش به آموزگاران نیاز دارد که به زبان دوم تسلط داشته باشند که ممکن است برخی از مدارس به چنین آموزگارانی دسترسی نداشته باشند.

3-4 روش شنیداری - گفتاری Audio-lingual Method :

این روش بسیاری از ویژگی های روش مستقیم یعنی موقعیتهای برنامه ریزی شده، مواد آموزشی درجه بندی شده و فنونی مانند تمرین های مربوط به الگوی جملات و حفظ مکالمات در خود دارد. اما در این روش از گفتار بالبداهه استفاده نمی شود و سخن زبان آموزان کاملاً زیر نظر آموزگاران قرار دارد. با این حال این روش در پرورش افرادی که به راحتی بتوانند به زبان دوم سخن گویند نا کارآمد است. از آنجاکه تمرین الگوی

جملات و حفظ مکالمه ها به تنهایی نمی تواند زبان آموزان را برای ایجاد ارتباط با سخنوران در جهان واقعی آماده کند.

4- روشهای معاصر در آموزش زبان دوم:

1-4 روش پاسخ جسمی کامل **Total Physical Response** :

این روش عمدتاً روش طبیعی محسوب می شود. درک گفتار بر تولید گفتار و تولید گفتار بر خواندن و نوشتن تقدم دارد. در کلاس درس فقط از زبان مقصد استفاده می شود و معانی از اشیاء و موقعیت های واقعی به دست می آیند. زبان آموزان برای استنتاج قواعد و سخن گفتن تشویق می شوند. در روش TPR مانند سایر روشهای طبیعی بهتر است تعداد زبان آموزان کم باشد. این روش مزایا و محدودیت های روش مستقیم را دارد و برای رفع کاستی های آن به نظر می رسد تلفیق روش دستور- ترجمه با روش پاسخ جسمی کامل راه حل مناسبی باشد.

2-4 روش تعاملی **Communication Language Teaching** :

در این روش چنین فرض می شود که زبان آموزان قصد ایجاد ارتباط دارند و استفاده از این روش آنان را فقط برای اجرای این کار آماده می سازد. درس ها اغلب با خواندن و استماع هم زمان مکالمه ای درباره یک موقعیت واقعی در زندگی روزانه مانند احوال پرسشی از دوستان یا خرید از یک فروشگاه آغاز می شود. در این روش ابتدا از ترجمه یا شرح ساختار استفاده نمی شود.

اما اگر زبان آموزان احساس کنند که به ترجمه یا توضیح نیاز دارند منعی برای استفاده از زبان بومی زبان آموزان وجود ندارد. به طور کلی این روش بر موقعیت ها متکی است و آموزگاران هر جا که لازم باشد، فنون روش های دیگر را به کار می برند. زیرا روش CLT برای توسعه توان ارتباطی زبان آموزان طراحی شده و از انعطاف زیادی برخوردار است. امروزه آموزش زبان دوم به روش تعاملی پس از روش دستور - ترجمه رایج

ترین روش آموزشی در کشورهای آسیایی است. (استاینبرگ/263)

3-4 شیوه طبیعی : Natural Approach

در این شیوه مانند روش طبیعی، روش مستقیم و روش پاسخ جسمی کامل اهمیت درک شنیداری و به تأخیر انداختن تولید گفتار مورد تأکید است.

شیوه طبیعی روشی است برای توسعه مهارت های ارتباطی شخصی شفاهی و مکتوب. از جمله اهداف این روش می توان به توانایی زبان آموز در تبادل مکالمه ای، فهم اطلاعاتی ها در مکان های عمومی، خواندن روزنامه، نوشتن نامه های شخصی اشاره کرد. همانند سایر روش های گفتار بنیاد آموزگاران در روش NA از تصاویر، اشیاء و موقعیت های گفتگو به شکل گسترده در کلاس استفاده می کنند. در شیوه طبیعی به عوامل فردی مانند انگیزه، اعتماد به نفس و اضطراب که در یادگیری/فراگیری زبان نقش مهمی دارند توجه کامل می شود.

هر چند پژوهشگران از روش هایی دیگر نیز سخن گفته اند، اما به نظر می رسد گزینش روش آموزشی در گرو کارایی تعاریفی باشد که به منظور برنامه نویسی آموزشی در آن روش ارائه می شود. بنا بر این اطلاع از ماهیت برنامه آموزشی مقدم بر انتخاب روش آموزش زبان دوم مطرح می گردد.

برنامه آموزش زبان دوم:

از آنجا که برنامه آموزشی اغلب به منظور تدریس طراحی می شود. لذا برنامه آموزشی به معنای برنامه درسی و در دیدگاه سنتی و در مفهومی متداول آنچه باید به دانش آموز تدریس شود، تعریف می گردد و در رویکردی درس نگر شامل موضوعات و مواد درسی است که دانش آموز آن را فرا می گیرد.

البته این تعریف در رویکرد دانش آموز محور به دلیل اغماض از تجربیات فراگیر نا رسا شمرده می شود. زیرا موضوعات و مواد درسی دانشی سازمان یافته را برای دانش آموز فراهم می آورد، اما وجود یا کاستی امکانات و ابزار تحصیل آنها مواد درسی را به تجربیات دانش آموز تبدیل می کند. لذا برنامه درسی به عنوان تجربیات فراگیر تغییر هویت می یابد و مشتمل بر تجربیاتی می گردد که با تحصیل مواد درسی سازمان یافته عاید دانش آموز می شود. (مهر محمدی، 1383/6-23)

هرچند غفلت از اهداف برنامه ریزی درسی تعریف اخیر را دچار چالش کرده و در رویکردی جدید برنامه درسی ناظر بردستاوردهای آموزش فراگیران معرفی می شود. (سیلور- الکساندر- لوئیس، ترجمه غلامرضا خوی نژاد، 38/1380)

کاملاً هویداست که مواد درسی، تجربیات فراگیر و هدف های آموزشی در مجموع مفاهیم اساسی 7 برنامه درسی به شمار می آیند. اما از آنجا که برنامه درسی یک فعالیت پیش بینی کننده در خود دارد لذا می توان آن را فرصت های طرح ریزی شده برای یادگیری نامید. پس برنامه درسی زبان دوم به عنوان طرحی برای آماده ساختن مجموعه ای از فرصت های یادگیری برای دانش آموزان تعریف می گردد. در کاربرد چنین تعریفی واژه طرح باید به عنوان یک قصد و هدف و نه به عنوان یک پیش نویس تلقی شود. (همان/41)

طرح آموزش عربی به عنوان زبان دوم:

پر واضح است که طرح آموزش عربی به عنوان زبان دوم در کلیت خود جامع مقاطع مختلف آموزش های رسمی می گردد. اما برای اجتناب از اطاله کلام به نظر می رسد برای دستیابی به طرح آموزش عربی در مقطع راهنمایی تحصیلی به عنوان زبان دوم نوجوانان دانش آموز ناگزیر باید ابتدا گستره کاربرد و ظرفیت کلام عربی ارزیابی شود، و آنگاه با تشخیص نو از سطح درخواست زبان عربی در مقطع راهنمایی، سخن به مواد درسی و موضوعات آموزش زبان عربی در این مقطع راه یابد.

گستره کاربرد و ظرفیت کلام عربی:

زبان عربی در مقیاس جهانی به ضرورت آداب دینی یا آموزشهای آکادمیک از پراکندگی کاربردی قابل توجهی برخوردار است. این زبان در مقیاس منطقه ای به ضرورت زندگی اجتماعی ملل خاورمیانه عربی کاربرد ملی یافته و در اثر شرایط جغرافیایی، کاربری اجتماعی، آداب دینی، امتیازات طبقاتی در تمام سطوح خردورزی از عامه مردم تا تحصیل کردگان و اندیشمندان عرب زبان حایز گویش های متنوعی گردیده است. (حجازی، ترجمه سید حسین سیدی، 24/1379) با این حال فراگیری آن گویش ها ضروری بلکه به

تمامه ممکن نیست. لذا از اعتناء برنامه آموزشی دور و در طرح آموزش زبان عربی مدارس کشور مهجور مانده است، و به این ترتیب آموزش زبان عربی در مدارس ایران در انحصار زبان عربی فصیح قرار دارد.

آموزش آواشناسی زبان عربی:

باید دانست حروف عربی فصیح به حکم نگارش در تعداد از حروف فارسی کمتر اما در تلفظ از حروف فارسی متنوع ترند بلکه در موارد بسیار تلفظ آن ها با تلفظ حروف فارسی اختلاف فاحش دارد و به این سبب زبان عربی نظام آوایی مخصوص به خود دارد و در فراگیری آن از شناخت اندام های صوتی و جایگاه های تولید حروف (مخارج حروف) و شیوه های تولید آن ها (صفات حروف) گریزی نیست. (محمدالموسوی، 1998م/50-41. حجازی/38-135 کاشانی، 70/1363)

بلکه آموزش آن باید از سال اول تدریس زبان عربی آغاز گردد تا دانش آموز طی پیشرفت تحصیلی (دوره دبیرستان) بتواند توجیه تغییر حروف (ابدال) حذف و تبدیل آن ها (اعلال) و ادغام حروف را در کلمه شناسی (علم صرف) به درستی فرا گیرد. افزون بر آن مقدمات قرائت درست قرآن کریم برای محصلان فارسی زبان فراهم آید. (حاجی زاده / 43، 35)

آموزش شنود و نگارش درست :

زبان عربی به حکم آنکه زبانی صدا بنیاد است، دارای دو حیثیت کلام و شنود است. پس به اعتبار کاربری متکلم اندام های گفتار به کار می رود و به اعتبار کاربری شنونده اندام شنود اهمیت می یابد. لذا باید به تقویت شنود دانش آموز با گوش سپردن وی به عبارات عربی (حساس نمودن) و تکرار عمل (خو گرفتن) به ایجاد مهارتی نو در وی روی آورد.

این کار می تواند با گوش سپردن متناوب به جملات داستانی کوتاه و نگارش به نوبت جملات به دور از رونویسی و باز شنیدن و غلط گیری املاء توسط دانش آموز انجام شود. پر واضح است که

در این فرآیند تلفظ درست واژگان عربی و عبارات داستانی توسط آموزگار کار آزموده یا ابزار پخش صوت لازم می آید. (السید، 107/1980، 52)

آموزش درک متن و اندیشیدن به عبارات عربی:

بی گمان گوش سپردن یکی از کار آمدترین راه های ارتقاء فراگیر به مرحله ادراک است. زیرا در این هنگام فرصتی عاید دانش آموز می گردد تا او درباره آنچه می شنود، بیاندهد و به مضمون کلام راه یابد و درکی از سخن به دست آورد. از این رو تکرار شنود به معنای تکرار اندیشه در عبارات عربی بلکه ایجاد عادت به فکر کردن درباره واژگان و جملات عربی است.

این عادت است که دانش آموز برای تولید گفتار و گفتگوی خلاق سخت به آن نیازمند است. به این ترتیب می توان با مدیریت زمان کلاس، دانش آموزان را به ارائه گزارش از آنچه شنیده اند بلکه گفتگوی خلاق راه برد و حتی راه نگارش جملات و انشاء عربی را بر ایشان گشود.

آموزش عربی یک هدف در دوره راهنمایی یا مجموع اهداف:

به نظر می رسد یکی از مهارت های سرنوشت ساز در آموزش زبان عربی انتخاب درست نقطه آغاز آموزش این زبان است و بر اساس تقدیم سخن با اطلاع از ساختار زبان عربی بسا که این نقطه رقم زننده تقدیر زبان عربی آوا شناسی عربی باشد.

با این حال در نگاهی به پیشینه تدوین کتبی که امروز مبنای کار آکادمیک قرار دارد مانند: کتاب یا الفیه در شرح ابن عقیل و سیوطی آغازی غیر از آوا شناسی منظور نظر مؤلف قرار گرفته است و نویسنده بررسی مسائل جمله شناسی (نحو) را مقدم بر کلمه شناسی (صرف) ذکر نموده و از آوا شناسی مختصری درباره ابدال و اماله و ادغام که مربوط به واج شناسی است، سخن به میان آورده است.

پر واضح است که آن شیوه نگارش تحت تأثیر روش کلی نگر حاکم بر دوره حیات مؤلف کتاب و به پیروی از طرح فلسفی مسائل در آن دوران بوده که باعث گردید تألیف کتاب در خصوص مسائل زبان عربی روش

حکمی به خود بگیرد و ارائه اطلاعات زبان عربی از کلی به جزئی و از جمله شناسی به کلمه شناسی و آوا شناسی سوق یابد.

چنانکه استنکاف از آن روش نفی خرد ورزی عالمان پیشین نیست. به ویژه آنکه زبان عربی به اقتضای رویکرد انسان معاصر به فرهنگ و هنر، جامعه و سیاست، اقتصاد و بازاریابی کاربردهای متنوعی یافته و تخصص های گفتاری و نگارشی متنوعی می طلبد که آموزش های آکادمیک و تحصیلات تکمیلی باید بر آن همت گمارند.

با این توضیح شاید بتوان قرائت درست و فهم نسبی آیات قرآنی، تشخیص عبارات رسانه ای و فهم نسبی گفتار شفاهی، گفتگوهای مختصر و نگارش ابتدائی انشاء عربی را به عنوان اهداف آموزشی زبان عربی دوره راهنمایی تحصیلی در نظر گرفت و بر اساس آنها مواد آموزشی و درس های موجود را ارزیابی و تعدیل نمود.

ارزیابی درس های عربی دوره راهنمایی تحصیلی:

با شناخت روشهای آموزش زبان دوم که پیشتر گذشت، می توان دریافت که روش GTM روش برگزیده آموزش عربی دوره راهنمایی تحصیلی در مدارس کشور است. از امتیازات این روش در آموزش جامعه نوجوان کشور آن است که در حداقل فضای آموزشی کاربرد می یابد و دانش آموزان را به تعداد بیشتر در بر می گیرد. اما این روش خالی از اعتناء به مهارت های گفت و شنود عربی است و به منظور دستیابی به اهداف که در بالا اشاره شد، باید ترمیم گردد. به همین دلیل ضمن بررسی توصیفی کتاب های درسی پیشنهاداتی ارائه می گردد.

کتاب اول

درس اول:

- متن: داستان به زبان فارسی
- تمرین: درک متن به فارسی
- بازی با کلمات
- قاعده: معرفی حروف عربی
- دراسات قرآنی

درس دوم:

- متن: معرفی اسم اشاره هذا و هذه
- تمرین: بازی با کلمات
- قاعده: معرفی حروف (ث، ح، ذ، ص، ض، ط، ظ، ع)
- دراسات قرآنی

درس سوم:

- متن: اسم، حرف، فعل جمله پرسشی و پاسخ کوتاه
- تمرین: بازی با کلمات، جدول کلمات، پرسش و پاسخ
- قواعد: معرفی حرکات اعراب و سکون
- دراسات قرآنی

درس چهارم:

- متن: معرفی اسم
- تمرین: جای خالی، پرسش و پاسخ، صحیح و غلط، ربط اسم اشاره به کلمات

- قواعد: حروف شمسی و قمری. کاربرد "ال"

- دراسات قرآنی

درس پنجم:

- متن: جمله پرسشی با "من"، ضمایر، اسم معرفه به "ال" و نکره

- تمرین: پرسش و پاسخ، جای خالی، غلط‌های موجود، ترجمه فارسی به عربی، تلفظ کلمات (حروف

شمسی و قمری)

- قواعد: کلمات مشترک در زبان فارسی و عربی، هم‌خانواده عربی در کاربرد فارسی

- دراسات قرآنی

درس ششم:

- متن: اسم‌ها، جهات، حرف جر، فعل ناقص

- قواعد: ظروف

- تمرین: پرسش و پاسخ

- دراسات قرآنی

درس هفتم:

تمرینات عامه

درس هشتم:

- متن: اسم اشاره مثنی، فعل ناقص، حروف مشبه به فعل، فعل امر، فعل ماضی

- قواعد: اسم مثنی

- تمرین: اسم مفرد و مثنی، انتخاب پاسخ، جمله الگو و جای خالی، جدول کلمات

- دراسات قرآنی

در این درس به دلیل عدم تکافؤ توضیحات درباره علامت مثنی در ص/60 پاورقی آورده شده است.

درس نهم:

- متن: جمع سالم، اسم اشاره به جمع، کلمات پرسشی، فعل ماضی مزید، فعل مضارع
- قواعد: جمع سالم، اسم اشاره
- تمرین: جمع سالم، جای خالی، پرسش و پاسخ، جمله الگو و جای خالی، ترجمه جمله فارسی
- دراسات قرآنی

در این درس نیز به دلیل عدم تکافؤ توضیحات در ص/69 پاورقی آمده است.

درس دهم:

- متن: فعل ماضی، اسم، حال
- قاعده: جمع مکسر
- تمرین: پرسش و پاسخ، جدول کلمات
- دراسات قرآنی

درس یازده:

- متن: اسم، فعل ماضی، اسم مشتق
- قواعد: اسم، فعل، حرف، تنوین و "ال"
- تمرین: پرسش و پاسخ، جمله نویسی، جای خالی، جدول کلمات فارسی (ترجمه و پر کردن جای خالی)
- دراسات قرآنی

درس دوازده: تمرینات عامه

بررسی کتاب اول و پیشنهاد:

چنان که مشاهده می شود کتاب اول بر اساس روش GTM طراحی شده است. این کتاب حاوی نکاتی مبسوط از ساخت کلمه و جمله بندی عربی است که با پراکندگی قابل ملاحظه در درس های آن گنجانیده شده است. از جمله نکات ارزشمند رویکرد تألیف کتاب معرفی حروف عربی است که می تواند مبنای کار آموزش در کتاب اول قرار گیرد.

افزون بر آن برای ایجاد فرصت مضاعف به منظور مشارکت دانش آموزان در یادگیری می توان از فناوری رایانه بهره جست و با طراحی لوح فشرده آموزشی (در کنار کتاب اول) برای تقویت گفت و شنود و افزایش تمرین و تکرار آموخته ها از حضور دانش آموز در منزل یا محیط دسترسی به رایانه سهمی برد و میان آموزش زبان عربی و علائق امروزی دانش آموزان نوجوان ارتباط برقرار نمود. (بیابانگرد/85-384. ذوفن، 1383 / 13)

نکته دوم در رویکرد تألیف این کتاب تمرین دراسات قرآنی است که می تواند در طراحی لوح فشرده آموزشی مبنای کار قرار گیرد تا دانش آموز نوجوان با شنود و نگارش و شنود دوباره و تصحیح املاء خود با نظارت آموزگار و در کلاس درس به مهارت تشخیص شنیده های عربی راه یابد و افزون بر آن در معرض اثر تکوینی استماع آیات قرآنی قرار گیرد.

نکته سوم در این کتاب تمرین جمله نویسی است که می تواند مبنای کار آموزش انشاء عربی قرار گیرد و با روش های معمول پیشنهاد کلمات، الگوی جمله نویسی، پر کردن جای خالی آغاز گردد. لذا به نظر می رسد در ترمیم مواد آموزشی کتاب اول می توان موارد ذیل را مد نظر قرار داد:

1- معرفی حروف

2- تدریس مخارج حروف به توالی چهار درس

(درس اول:مخرج حلق . درس دوم:فضای دهان . درس سوم: لب ها . درس چهارم: خیشوم)

3- تمرین تلفظ درست کلمات

4- قرائت متن و ابیات آسان

5- جمله نویسی با واژگان پیشنهاد شده ویا درخواست واژه از دانش آموزان برای نگارش جملات در کلاس .
همچنین اگر کاربرد زبان فارسی به تشخیص آموزگار کلاس باشد (روش CLT) ودر توضیح قاعده تنها به
ضرورت آورده شود،می توان امیدوار بود که رفته رفته دانش آموز به شنیدن وفهم سخن عربی راه برد .

معرفی منبع:

1- علم قرائت ،عباس امید الله کاشانی .(برای تصاویر مخارج)

2- المدخل الی تعلم المکالمه العربیه،محمد حیدری ،ج/1 صص/الفروق الصوتیه از درس 9-1

برای جدول تلفظ کلمات

کتاب دوم

درس اول:

- متن: گفتگو
- شهر تماشا: اسم ها (مذکر ومؤنث، مفرد، مثنی، جمع، انواع جمع) ادوات استفهام، اسم اشاره، انواع کلمه، جدول فعل ماضی و مضارع، جدول ضمایر منفصل مرفوع
- تمرین: پرسش و پاسخ کوتاه، جدول کلمات، فعل ها و ترجمه، عبارات قرآنی در انواع کلمه
- دراسات قرآنی

درس دوم:

- متن: گفتگو و تک گویی
- شهر تماشا: فعل ماضی (مفرد مذکر و مفرد مؤنث)، کارگاه آموزشی فعل سازی، مسابقه
- تمرین: پرسش و پاسخ، جدول افعال (ترجمه)، جای خالی، جمله سازی، حرف ها و عکس ها (توصیف عکس ها)
- دراسات قرآنی

درس سوم:

- متن: روایت و گفتگو، اسم های معرفه، فعل ماضی، مصدر
- شهر تماشا: فعل (مفرد مذکر و مفرد مؤنث) مثنی، صرف فعل ماضی
- مسابقه: جدول افعال
- مسابقه گروهی: کاربرد ضمایر منفصل مرفوع
- تمرین: پرسش و پاسخ، جدول معانی، ارائه کلمه فارسی برای ترجمه و جمله سازی، جای خالی، ترجمه آیات

- دراسات قرآنی

درس چهارم:

- متن: تک گویی، اسم، فعل، مصدر، اسم مفعول، ضمایر مجرور، اسم فاعل
- شهر تماشا: ضمایر متصل مرفوع، جدول فعل های ماضی
- مسابقه: انواع وصیغه های فعل
- مسابقه گروهی
- تمرین: پرسش و پاسخ، جای خالی، تصحیح صیغه های غلط
- حرف ها و عکس ها (ارائه عکس درخواست جمله)
- دراسات قرآنی

درس پنجم:

- متن: گفتگو و تک گویی، اسم معرفه، ضمایر
- شهر تماشا: ضمایر متصل مرفوع، فعل ماضی
- مسابقه: مثنی مخاطب، جمع، ترجمه افعال
- مسابقه گروهی: جای خالی
- تمرین: صحیح و غلط، جای خالی، پرسش و پاسخ، الگوی جملات
- دراسات قرآنی

درس ششم:

- متن: گفتگو، مفعول به، ضمیر متصل، اسم،
- شهر تماشا، ضمیر و حده ومع الغیر
- مسابقه: ترجمه افعال
- تمرین: پرسش و پاسخ، جمله سازی، ترجمه کلمات و جای خالی، تصحیح غلط
- تصاویر و روایت
- دراسات قرآنی

درس هفتم:

- متن: تک گویی اسم نکره، صفت، مفرد و جمع مؤنث
 - شهر تماشا: فعل مضارع
 - مسابقه: جدول افعال، ترجمه، تطبیق ضمیر منفصل با فعل
 - تمرین: ارتباط جمله و تصویر، پرسش و پاسخ، تبدیل ماضی به مضارع، جای خالی،
 - دراسات قرآنی
- در این درس به دلیل عدم تکافؤ توضیحات در ص 72 پاورقی آمده است.
- درس هشتم:

- متن: اسم، فعل، صفت
 - شهر تماشا: اسم مفرد، مثنی، جمع، فعل مضارع
 - مسابقه: صیغه های فعل
 - مسابقه: صیغه های جمع، ضمیر منفصل
 - تمرین: پرسش و پاسخ، جای خالی، انتخاب کلمه، ساخت فعل مضارع
 - انتخاب تصاویر
 - دراسات قرآنی
- درس نهم:

- متن: گفتگو، تک گویی، صفت، فعل ماضی، اسم معرفه
 - شهر تماشا: فعل مضارع، ضمیر منفصل مخاطب، مفرد مؤنث و مذکر
 - مسابقه: ترجمه، تبدیل ماضی به مضارع، استفاده از ضمیر مناسب
 - تمرین: پرسش و پاسخ، ترجمه، تبدیل صیغه ها، ربط جمله به تصویر
 - دراسات قرآنی
- درس دهم:

- متن: گفتگو، منادا، مضاف الیه، مبتدا و خبر، کأنّ، فعل مضارع

- شهر تماشا: صیغه های مثنی و جمع، فعل مضارع
 - مسابقه: تبدیل به مثنی و جمع مذکر ومؤنث مخاطب، ضمیر مرفوع منفصل
 - تمرین: پرسش و پاسخ، جای خالی، کلمات و تصاویر، الگوی جمله نویسی
 - حرف ها و عکس ها
 - دراسات قرآنی
- درس یازدهم:

- متن: گفتگو، ضمیر منفصل مرفوع، اسم معرفه به "ال"، جمع مکسر، صفت، مضاف
- شهر تماشا: فعل مضارع، صیغه های وحده ومع الغير
- تمرین: پرسش و پاسخ، جای خالی (فعل عربی - فعل فارسی)، تصاویر و انتخاب جملات
- دراسات قرآنی

بررسی کتاب دوم و پیشنهاد:

به نظر می رسد در کتاب دوم رویکرد تألیف به ایجاد جاذبه بصری و استفاده از تصاویر بوده و نکته ای ممتاز رابا تنظیم گفتگو یا تک گویی به وجود آورده است.

به این ترتیب صدا بنیاد بودن زبان عربی و ضرورت توجه به گفتار مورد توجه قرار گرفته است . لذا این گفتگوها و تک گویی ها می تواند اساس کار مشارکت دانش آموزان به روش نمایش دانش آموزی در کلاس و با نظارت آموزگار بر جریان درست سخنان باشد (روش NM) تا رفته رفته واژگان در ذهن دانش آموزان حضور یابند و آنان جملات را به روش درست بازگو نمایند.

نکته دوم مربوط به صفحه شهر تماشا است که میتواند با طراحی لوح فشرده کارایی افزون یابد.

نکته سوم طرح کارگاه آموزشی است که در روش یاد گیری فراگیر محور کارایی دارد ولذا به نظر می رسد اگر از حجم آموزش دستور کاسته شود، در این کارگاه زمینه مشارکت دانش آموزان با تدارک مسابقه و کار برترجمه در فرصت کلاس فراهم می آید.

ونکته آخرادامه دراسات قرآنی است که به روش کتاب اول قابل ذکر است.

کتاب سوم

درس اول:

- متن: فعل (مزید)، اسم نکره، جمع مکسر
- قواعد: کاردستی ها (قطار، چرخ فلک، کشتی) صرف فعل (ماضی، مضارع) حروف مضارعه
- تمرین: پرسش و پاسخ، کلمه سازی، جدول کلمات فارسی به عربی، تصویر (مطابقت فعل و ضمیر)، جمله عربی و پیشنهاد ترجمه
- دراسات قرآنی

درس دوم:

- متن: گفتگو
- قواعد: وزن کلمات، اسم فاعل، اسم مفعول، صفت مشبیه
- تمرین: پرسش و پاسخ، جدول کلمات، ستون کلمات هم وزن، بازی با کلمات، تعیین وزن کلمات، جای خالی (کلمات هم وزن)
- دراسات قرآنی

درس سوم:

- متن: گفتگو، اسم معرفه، نکره، مکسر
- قواعد: کلمات سؤالی، منفی، فعل ماضی و مضارع منفی، حروف "س، سوف"
- تمرین: پرسش و پاسخ، ستون جملات (پاسخ یابی) تبدیل جملات، ترجمه فارسی به عربی و آیات قرآنی
- کارگاه آموزشی گل چرخان
- شعر
- دراسات قرآنی
- ترجمه تصویری

درس چهارم:

- متن: گفتگو، اسم فاعل مزید، مفعول فیه، جمع مکسر
- قواعد: فعل امر حاضر مذکر (با ترتیب نمایشی)
- تمرین: پرسش و پاسخ، انتخاب جملات (امری)
- بازنویسی جملات
- ترجمه از فارسی به عربی، ترجمه آیات
- دراسات قرآنی
- ترجمه تصویری

درس پنجم:

- متن: گفتگو، اسم فاعل، جمع مکسر
- قواعد: فعل امر حاضر (مؤنث)
- تمرین: پرسش و پاسخ، ساخت فعل امر از فعل پیشنهاد شده و جاگذاری، تصحیح افعال (به کارگیری صیغه درست) ترجمه افعال و آیات قرآنی
- ترجمه تصویری
- دراسات قرآنی

درس ششم:

- متن: گفتگو، اسم فاعل، مصدر، فعل مضارع، نهی، سوف
- قواعد: کارگاه (فعل نهی)
- تمرین: پرسش و پاسخ، ساخت فعل نهی، تصحیح افعال، تصویر و کاربرد افعال، قرائت و ترجمه آیات.
- دراسات قرآنی

درس هفتم:

- متن: گفتگو

- کارگاه: کاردستی ،جمله اسمیه (مبتدا،خبر) ،اعراب جمله اسمیه
- تمرین:پرسش وپاسخ،جمله سازی (تصویر،کلمه داده شده) ،جای خالی (خبر گذاری)،اعراب گذاری،قرائت وترجمه آیات.
- دراسات قرآنی

درس هشتم:

- متن:گفتگو،فعل ماضی ومضارع ونعم،صفت،جمع مکسر،صیغه مبالغه ،حرف جرّ
- قواعد: کلمه بازی (بازی با کلمات)،ارکان جمله فعلیه،کاربرد فعل مفرد
- تمرین:پرسش وپاسخ،انتخاب کلمات (تصویر)،تعیین فاعل،انتخاب ترجمه صحیح،قرائت وترجمه آیات
- دراسات قرآنی
- کارگاه کلمات وترجمه تصویری

درس نهم:

- متن:گفتگو ،تک گویی
- قواعد:مفعول،مجرور ،اعراب
- تمرین:پرسش وپاسخ،تصویر وانتخاب کلمه درست،انتخاب مفعول و اعراب گذاری،انتخاب حرف جرّ،جدول ،قرائت وترجمه آیات
- دراسات قرآنی
- کارگاه :جمله ساز رومیزی
- ترجمه تصویری
- شعر

درس دهم:

- تمرینات عامه

بررسی کتاب سوم و پیشنهاد:

چنانکه ملاحظه می شود، کتاب سوم برآیند روش تألیف از کتاب اول و دوم و حاوی امتیازات ذیل است:

1- استفاده از تصاویر به منظور حفظ جاذبه بصری و تنظیم گفتگو بر اساس تصاویر که می تواند به روش نمایش دانش آموزی با نظارت آموزگار بر روند آموزش و یادگیری (روش NM) کاربرد یابد.

البته آموزگار می تواند آن را با شیوه NA تلفیق نماید و ضمن جلب توجه دانش آموزان به تصاویر، با قرائت آغازین گفتگوها فضای مناسب گفتگوی دانش آموزی را فراهم نماید.

2- توجه به وزن کلمات در درس دوم که با اندیشه و طراحی مجدد می تواند گام نخست در آشنایی دانش آموزان با موسیقی کلام و شعر عربی به شمار آید به ویژه آنکه توجه به شعر در درس های 3، 6، 9 مورد اعتناء قلم تألیف قرار گرفته است و به منظور آشنایی دانش آموزان با فرهنگ عربی - اسلامی می توان برای حفظ و درک مضامین آن ها فرصتی اختصاص داد.

3- ادامه دادن به دراسات قرآنی در این کتاب باعث توجه افزون دانش آموزان به قرآن کریم به عنوان کتاب آموزش زبان عربی شده که با تغییر از رویکرد به روش GTM به روش ALM کارایی افزون می یابد و دانش آموزان با استماع گفتگوهای قرآنی (که ابزار کمک آموزشی آن قبلاً فراهم آمده، یا توسط قرائت درست آموزگار انجام می شود) و حفظ آن گفتگوها و صحبت به زبان قرآن کریم در کلاس می توانند به برکت قرآن بردانش زبانی و مهارت گفتار عربی خود بیافزایند.

افزون بر آن می توان از استعداد دراسات قرآنی برای انتقال و درک مفاهیم داستان های قرآنی بهره گرفت و با آوردن آیات یک یا چند داستان در درس های متوالی ضمن تکلیف قرائت دانش آموزی، مضمون آن آیه (آیات) توسط آموزگار بیان شود. (روش CLT)

4- تأکید بر مهارت انشاء نویسی از راه تمرین جمله سازی و ترجمه تصویری در درس های متوالی، جمله ساز رومی (درس 9) که می تواند به روش کارگاهی اداره شود.

5- اعتنا به روش متفاوت دستوری از راه کاردستی که در صورت طراحی لوح فشرده و پویا نمایی، دانش آموزان در فرصت بیرون از کلاس می توانند از آن استفاده نمایند.

پر واضح است که کاربرد روش های متفاوت در صورت کاستن از حجم روش ترجمه - دستور میسر است و با تعریف مجدد اولویت های دستور عربی در آموزش دوره راهنمایی امکان می یابد.

نتیجه گیری:

یکی از ایده های موفق برای آموزش زبان عربی در مدارس کشور پذیرش این زبان به عنوان زبان دوم دانش آموزان و به کار گیری اصل اول در آموزش زبان عربی در دوره راهنمایی تحصیلی است.

به این ترتیب می توان آموزش زبان عربی را به دور از تکیه بر دانش فرضی دانش آموز و با تعلیم تلفظ حروف عربی آغاز کرد و با استفاده از روش تعاملی برای آموزش زبان عربی در مدارس راهنمایی، نارسایی روش دستور - ترجمه را که امروزه بر آموزش عربی مدارس کشور سایه افکننده و موجب پنهان ماندن زوایای کاربردی این زبان گشته است، برطرف نمود.

البته باید دانست که استفاده از روش تعاملی با در نظر گرفتن دانش آموزان به عنوان محور یاد گیری زبان عربی کارایی می یابد در روش یاد گیری فراگیر محور گریزی از تحدید اهداف آموزش زبان عربی در مقطع راهنمایی نیست .

به همین دلیل، به نظر می رسد می توان آموزش آواشناسی، آموزش شنود و نگارش درست، آموزش درک متن و اندیشیدن به عبارات عربی را به عنوان اهداف یاد گیری زبان عربی در مدارس راهنمایی کشور تعریف نمود. پر واضح است که کار تألیف کتاب های اول، دوم و سوم مقطع راهنمایی در دستیابی به اهداف یاد شده بیراهه نرفته، بلکه نارسایی در آموزش عربی مدارس راهنمایی مربوط به آسیب های ناشی از تکیه اساسی بر روش دستور - ترجمه است.

شک ندارد که با رویکرد آموزش زبان عربی در مدارس راهنمایی به روش تعاملی می توان

آسیب های وارده را برنظام آموزش عربی کشور ترمیم نمود.

فهرست منابع:

- 1- استاینبرگ، دنی (1381). روان شناسی زبان، ترجمه ارسلان گلفام، سمت، تهران، چاپ اول
- 2- امیر تیموری، محمد حسن (1370). تدوین متون آموزش برنامه ای، انتشارات اساطیر، چاپ اول
- 3- بلیایف، ب. و (1368). روان شناسی آموزش زبان خارجی، ترجمه امیر فرهمند پور، مرکز نشر دانشگاهی، تهران، چاپ اول
- 4- بیابانگرد، اسماعیل (1384). روان شناسی تربیتی (روان شناسی آموزش ویاد گیری)، تهران، نشر ویرایش، چاپ اول.
- 5- حاجی زاده، مهین (1388). دستور نویسی و زبان شناسی عربی، انتشارات جهاد دانشگاهی دانشگاه تهران، چاپ اول
- 6- حجازی، محمود فهمی (1379). زبان شناسی عربی، ترجمه سید حسین سیدی، تهران، سمت تهران، چاپ اول
- 7- حسن، محمد عبد الغنی (1376). فن ترجمه در ادبیات عربی، ترجمه عباس عرب، انتشارات آستان قدس رضوی، چاپ اول
- 8- ذو فن، شهناز (1383). کاربرد فناوری های جدید در آموزش، سمت، تهران، چاپ اول.
- 9- سیلور، جی گالن، ویلیام ام الکساندر (1380). برنامه ریزی درسی برای تدریس ویادگیری بهتر، ترجمه غلامرضا خوی نژاد، آستان قدس رضوی، چاپ ششم
- 10- السید، محمود احمد (1980). الموجز فی طرق تدریس اللغه العربیه، دار العوده، بیروت چاپ اول
- 11- کاشانی، عباس امید الله (1363). علم قرائت، انتشارات ناس، چاپ اول
- 12- گروه زبان شناسی کاربسته و آموزش زبان ها (1365). روش های آموزش زبان و مسائل زبان شناسی، معاونت فرهنگی آستان قدس رضوی
- 13- محمد الموسوی، مناف مهدی (1998). علم الاصوات اللغویه، عالم الکتب، بیروت، چاپ اول

14- مهر محمدی، محمود (1383). برنامه درسی: نظر گاه ها رویکردها و چشم اندازها، انتشارات آستان قدس

رضوی، چاپ دوم

15- هرگنهان، بی. آر (1385). مقدمه ای بر نظریه های یاد گیری، ترجمه علی اکبر سیف، نشر دوران، چاپ نهم

16- عربی اول راهنمایی (1387) چاپ دوازدهم

17- عربی دوم راهنمایی (1387) چاپ یازدهم

18 عربی سوم راهنمایی (1388) چاپ یازدهم